

a.s.r. foundation

Over financiële zelfredzaamheid

Over financiële zelfredzaamheid

Iemand is financieel zelfredzaam wanneer 'hij weloverwogen keuzes maakt, zodanig dat zijn financiën in balans zijn op de korte en de lange termijn'. Hiervoor zijn bepaalde kennis en vaardigheden nodig. Te denken valt hierbij aan orde kunnen houden en financieel overzicht hebben, verantwoorde bestedingen kunnen doen, vooruit kunnen kijken en daar huidige bestedingen op afstemmen. Naast het beschikken over de juiste kennis en vaardigheden, is ook de gedragskant van invloed of iemand zelfredzaam is. Iemand kan wel over de juiste kennis en vaardigheden beschikken, maar dit toch niet toepassen. Het blijkt dat een positieve houding (bijvoorbeeld het niet 'normaal' vinden om schulden te hebben, en het geloven dat je hier door eigen handelen iets aan kunt veranderen), van grotere invloed is op het voorkomen van financiële problemen dan financiële vaardigheden (Nibud, 2012 en 2016).

Schulden in Nederland

- Ruim 1,5 miljoen huishoudens hebben problematische schulden of het risico daarop (= zodanige achterstand in betalingsverplichtingen dat iemand dit met zijn afloscapaciteit niet binnen 3 jaar kan oplossen). Dat is 1 op de 5 huishoudens.
- Een minderheid hiervan meldt zich bij de schuldhulpverlening - in 2017 waren er 94.000 verzoeken (veel schaamte, taboe en schuldhulpverlening wordt vaak gezien als 'laatste redmiddel') – dit was het hoogste aantal in jaren
- Gemiddelde schuld is € 42.900,- verdeeld over 14 schuldeisers.
- Gemiddeld zit er 5 jaar tussen de eerste betalingsachterstand en schuldhulpverlening.
- De aard van de schulden is veranderd: minder rood/creditcardbetalingen, meer achterstallige rekeningen (Huishoudens in de rode cijfers – 2015).

Kanttekening:

In mei 2017 deden de Algemene Rekenkamer en Nadja Jungmann, lector Schulden en Incasso bij Hogeschool Utrecht een oproep aan beleidsmakers om de omvang en de problematiek beter in kaart te brengen. "Beleidsmakers werken nog altijd met een enquête uit 2014/2015, in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Het is verbazingwekkend dat de overheid op zo'n belangrijk thema zijn cijfers zo slecht op orde heeft". Bovendien tast het Rijk niet alleen in het duister over het aantal 'stille' schuldenaren, die geen gebruikmaken van schuldhulpverlening. Het heeft ook onvoldoende zicht op het aantal mensen dat wel in de schuldhulpverlening of schuldsanering zit, zo stelt de Algemene Rekenkamer. Sinds 2012 zijn gemeenten door Den Haag verplicht om schuldhulp te verlenen aan hun inwoners. Echter, iedere gemeente heeft zijn eigen systeem om gegevens over schuldenaren te registreren. Gemeenten verzamelen verschillende data op verschillende manieren. Die registraties zijn slecht aan elkaar te koppelen, waardoor er geen goed beeld is wat er in het veld gebeurt ([Bron](#)).

Gegevens gemeente Utrecht

- In Utrecht hebben 25.200 huishoudens een laag inkomen,
- In Utrecht hebben 14.000-35.000 huishoudens schulden
- Bijna 10.000 kinderen groeien op in een huishouden op/rond het Wettelijk Sociaal Minimum (Armoede in Utrecht - 2017)

Waarom financiële zelfredzaamheid niet eenvoudig is

Het blijkt dat het voor veel mensen niet eenvoudig is om financieel zelfredzaam te zijn. De WRR concludeert in haar rapporten 'Eigen schuld? (2016) en 'Weten is nog geen doen' (2017) dat de overheid te hoge verwachtingen heeft van de financiële zelfredzaamheid van burgers. Voor veel mensen zijn de regels te ingewikkeld. Zij moeten zich een weg zien te banen door diverse inkomens- en ondersteuningsregelingen. Als er serieuze schulden ontstaan, neemt de complexiteit bovendien exponentieel toe. Er kan een ware run op de

a.s.r. foundation

Over financiële zelfredzaamheid

schuldenaar ontstaan, waarbij elke schuldeiser voor zich probeert geld terug te halen. Dit kan ontoelaatbare druk veroorzaken. Daarnaast bestaat er een verschil tussen wat er van burgers verwacht wordt, en wat zij daadwerkelijk aankunnen.

Er wordt te weinig rekening gehouden met de psychologie van mensen. Mensen met een vermijdend karakter (onzeker, angstig, emotioneel snel uit evenwicht) en mensen met weinig zelfcontrole hebben significant een grotere kans op financiële problemen. Ze zijn eerder geneigd problemen te ontkennen, teveel geld uit te geven en niet op tijd maatregelen te nemen. Ook bepaalde (negatieve) overtuigingen spelen een rol. Het maakt een groot verschil in hoeverre mensen geloven dat zij door middel van eigen handelen hun financiële situatie kunnen verbeteren. Veel schuldhulpverleners zeggen dat mensen die zich bij hen melden het geloof in eigen kunnen volledig kwijt zijn, en zich machteloos en hulpeloos voelen en mede hierdoor vervallen in passiviteit. Daarnaast blijkt dat ook acute stress een belangrijk element is. Gevoelens van schaarste en armoede kunnen zozeer iemands gedachten beheersen, dat de kwaliteit van het mentale functioneren (het kunnen 'hebben' van dingen en het kunnen nadenken over verschillende onderwerpen) achteruitgaat.

Mensen die te maken hebben met schulden, kunnen er zodanig door in beslag genomen worden dat ze onverstandige keuzes maken, en een korte termijn focus en tunnelvisie hebben. Juist op het moment dat het extra belangrijk is om geen domme dingen te doen, gaan psychologische mechanismen spelen die het moeilijker maken om verstandige (rationele) financiële besluiten te nemen en kan dit leiden tot financieel paniekvoetbal, contraproductieve beslissingen en algehele passiviteit. De praktijk leert, dat voor schuldenaars de druk te erg kan oplopen waardoor ze zich vroeg of laat gaan afsluiten voor de situatie. Post wordt niet meer opengemaakt, de deur gaat op slot.

Ook wordt specifiek aandacht gevraagd voor het 'doenvermogen'. De afgelopen jaren is er in wetenschap en beleid de nodige aandacht geweest voor de beperkingen van het menselijk denk- en oordeelsvermogen. Het WRR-rapport van 2017 richt zich ook op het 'doenvermogen': het kunnen stellen van doelen, een plan maken, in actie komen, volhouden en kunnen omgaan met verleidingen en tegenslag. Niet alle burgers hebben gelijke kansen op redzaamheid. Het aanbieden van de juiste kennis leidt niet altijd tot het gewenste gedrag: weten is nog geen doen.

Welke factoren bepalen of iemand risico heeft op financiële problemen?

Schulden ontstaan zelden als gevolg van één oorzaak. Vaak is het een combinatie van omgevingsfactoren, bewust en onbewust gedrag, onverwachte gebeurtenissen (life-events zoals echtscheiding, ontslag, pensioen of ziekte die zorgen voor een –tijdelijke- terugval in inkomen) en (cognitieve) persoonskenmerken.

(Panteia, Huishoudens in de rode cijfers, 2015)

De kans dat iemand betalingsproblemen krijgt, is een samenspel van een aantal factoren. De belangrijkste kenmerken die de kans verhogen, zijn:

- Een impulsieve houding,
- Ongeordende administratie*,
- Op de korte termijn gericht,
- Geen of weinig spaargeld,
- Geen financiële opvoeding.

(Nibud, Kans op financiële problemen 2016)

*40% van de Nederlanders worstelt met de financiële administratie (Nibud, Financiële administratie in een digitaal tijdperk, 2018)

a.s.r. foundation

Over financiële zelfredzaamheid

De invloed van financiële opvoeding

Het blijkt dat mensen die als kind niet van hun ouders hebben geleerd hoe ze met geld moeten omgaan, als volwassene 2 keer zo vaak een betalingsachterstand en 3 keer zo vaak betalingsproblemen hebben als mensen die in hun jeugd wel uitleg hebben gehad (Nibud, 2016). Wie is grootgebracht door ouders die niet het goede voorbeeld (konden) geven en/of geen goede financiële opvoeding boden, tonen vaker impulsief gedrag (wat de kans op betalingsproblemen vergroot). Het financiële gedrag van ouders heeft invloed op de financiële situatie van de volgende generatie. Daarom blijft financiële opvoeding belangrijk, door ouders, maar ook door scholen en de maatschappij. De kern van financiële opvoeding bestaat uit 'grenzen stellen' en het 'leren keuzes maken met een beperkt budget'.

Tegelijkertijd is er een kritische noot van WRR: hoewel er veel trainingen/cursussen zijn om mensen te leren om alsnog zelfredzaam te worden (administratie opzetten, leren te ordenen, bij te houden, te begroten en besparen), is er weinig onderzoek gedaan naar het effect ervan. Het weinige (internationale) onderzoek dat er is, toont nauwelijks effect (Jungmann en Madern, 2016). Toch wil het rapport niet concluderen dat financiële educatie per definitie zinloos is, maar de onderzochte interventies waren vooral gericht op kennisoverdracht. En daarvan zeggen de onderzoekers: alleen interventies gericht op kennisoverdracht hebben niet tot nauwelijks effect.

Daarnaast blijken de volgende groepen extra risico te lopen, namelijk als iemand:

- Laaggeletterd is
Lagere leesvaardigheid komt veel vaker voor bij mensen met financiële problemen. Maar liefst de helft van de mensen die kampen met financiële problemen, kreeg de indicatie 'laaggeletterd' (RUG, Lezen=/Begrijpen, 2018)
- Jonger is
37% van de MBO-studenten van 18-30 jaar heeft op dit moment één of meer schulden (inclusief studieschuld). 20% van alle MBO-studenten geeft aan altijd geld te kort te komen, bijna de helft van de MBO-studenten met een schuld, ervaart geen financieel probleem (Nibud, 2015).

Interventies vormgeven op kennis, vaardigheden en gedrag

Om mensen te stimuleren om gezonder financieel gedrag te vertonen, is het van belang interventies te voorzien van een combinatie van kennis, competenties en gedragsaspecten. Met dit laatste wordt de psychologie/ persoonlijkheid van mensen bedoeld en is gericht op het activeren/motiveren van mensen om gebruik te maken van de interventie, op de rol van het geloof in eigen kunnen, stressbestendigheid en zelfcontrole. Het zogenaamde 'empoweren' van deze doelgroep is belangrijk. (WRR, 2016). Daarnaast is voor gedragsverandering ook het bieden van een wenkend perspectief (wat zijn de benefits van een 'schuldenvrij' leven) heel belangrijk (Sille Krukow, 2016).

Ook het Nibud is eenzelfde mening toegedaan in haar rapport 'Kans op financiële problemen' (2016). De financiële hulpverlening zou de houding, vaardigheden en het gedrag van personen centraal moeten stellen bij het voorkomen en aanpakken van financiële problemen. Door personen te leren, motiveren en activeren hun administratie bij te houden, uitgaven te controleren en een buffer op te bouwen, kan hun risico op betalingsproblemen worden verkleind (Nibud, 2016).

a.s.r. foundation

Over financiële zelfredzaamheid

Literatuurlijst

Bij het tot stand komen van deze beleidsnotitie zijn verschillende onderzoeken geraadpleegd. In deze notitie wordt specifiek gerefereerd aan:

- ECBO - Over de relatie tussen laaggeletterdheid en armoede (2016)
- Gemeente Utrecht – Armoede in Utrecht (2017)
- Nibud – MBO'ers in geldzaken (2015)
- Nibud – Kans op financiële problemen (2016)
- Nibud – Effectmeting Bank voor de Klas (2016)
- Nibud - Financiële administratie in een digitaal tijdperk (2018)
- Panteia – Huishoudens in de rode cijfers (2015)
- Rijksuniversiteit Groningen – Lezen =/ Begrijpen (2018)
- Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid – Eigen schuld, gedragswetenschappelijk perspectief op problematische schulden (2016)
- Wetenschappelijke Raad voor - 'Weten is nog geen doen. Een realistisch perspectief op redzaamheid' (2017)
- Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid – Duurzame verbetering van gezond financieel gedrag (2016)